

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XXIX. De Toxandris, sive Taxandris.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

In eadem Notitiâ hæc leguntur verba: *Sub dispositione viri spectabilis, ducis Belgicæ securde: Equites Dalmatæ; Marcus, in litore Saxonico.* Hic locus, cui nomen MARCI, haud dubiè is est, qui hodièque, paullo supra portum Ambletœliensè, dicitur vulgari vocabulo *Marquise*.

CAP. XXIX.

De TOXANDRIS, sive TAXANDRIS.

10 **S**elandicas insulas Mattiacorum quondam incoluisse gentem, vulgus geographorum hujus ætatis ingenti errore (quo summos etiam implicitos video viros) statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia auctor noster, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis conjungit cum sermone de Batavis; quos Rheni amnis insulam ad mare oceanum tenuisse, constat. Horum opinio quam falsissima infra, lib. III, in Mattiacorum descriptione, pluribus argumentis disturbabitur. nunc veros dictarum insularum antiquos incolas ostendere conabor.

Trans Morinos igitur Menapiosque, quâ nunc Selandicæ atque Hollandicæ sternuntur citra Mosæ ostium insulæ, populi olim incoluere, quorum Cæsar meminit belli Gallicæ Comment. VI, his verbis: *T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versus, in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* & paullo post, eodem commentario, eademque historia de Amborige Eburone: *Sed certè, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere non fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consueverunt.* Obstrepit heic sæpè supra dictus chorographus, adversarius noster, his verbis: *Sanè iis ex Cæsaris verbis intelligi videntur insulæ, quo modo ob æstum & maris recessum supra aquas exstarent; modò ob ejusdem æstus accessum infra undas contacte laterent: cujusmodi loca à populis non incolunt, sed ad breve tantum tempus effugia incolentibus præbere possunt. Quin & priori testimonio tantum abest, ut ullam Cæsar mentionem faciat gentium, quæ iis in insulis essent, ut ne Menapiorum quidem ditio- nem ipsam, sed partes tantum, quæ Menapios attingerent, à Labieno aditas innuat.* Ecquid tu credis, mi homo, Selandicas insulas Cæsaris temporibus maris accessibus totas fuisse 30 operas; an verò alias tibi fingis insulas, oceano nunc planè absorptas? Neutrum temerè adueris. nam hoc ex Batavorum insulæ longitudine, quam eandem ferè, ut olim fuit, etiam nunc manere, infra patebit, falsum esse convincitur: illud ne puer incola crediderit, cui notum, plùs in vectum fuisse hæctenus oceanum, quàm avectum. Labienum ipsas insulas Selandicas non ingressum, si ita vis, concedam tibi. at quid inde? an insulæ igitur fuere sine incolis? Non sequitur. Si ab incolis habitatæ; quæro à quibus? an non ab iis, quos heic Cæsar oceano facit proximos, in insulas sese occultanteis? Omnino sic arbitror. nam alienos facit à Menapiis; & ubi Morinos intelligit, hoc nomine eos indicare ubique solet. Quomodo autem sese homines in illis tuis insulis occultare potuerunt, si ipsæ insulæ vix IV, vel V horis supra undas exstiterunt? Egregium miseris suffugii solamen, quos post V horarum spatium Labienus, in litore cum legionibus operiens, undis interire visurus, aut egredientis armis suis trucidaturus erat. Sed missum te facio. ad mea revertor. Nomen Cæsar dictis insulis nullum tribuit. at Plinius lib. IV, cap. XVII, TOXANDROS incolas appellat. quod nomen an Cæsaris etiam ævo obrinuerint, nec ne, haud facilè dixerim. Plinii verba hæc sunt: *Gallia omnis, Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maximè distincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica. & postea: A Scaldi incolunt externa Toxandri, pluribus nominibus; deinde Menapii, Morini. scilicet extra à Scaldi, inquit, quia antea Scaldi provinciam Belgicam finiverat. extra Scaldim Germani incolebant Cisthenani; in quibus Toxandri. unde eodem libro antè, cap. XII, Totum autem, inquit, hoc mare, ad Scaldim usq; fluvium, Germanica accolunt gentes.* Et quamvis paullo obscurior iste de Toxandris, cap. 50 XVII, sermo; tamen, quia Menapii extra Scaldim, primùm ad Rhenum, dein verò, ingressis huc Sicambri, ad Mosam usq; fuerunt; Toxandros quoque inter eadem flumina incoluisse credere fas est. quin etiam mox infra, Gugernos ac Batavos in Belgicâ provinciâ recenset; qui tamen & ipsi extra Scaldim fuere. *Rhenum autem, inquit, accolentes Germania gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Populi igitur, quos in oceani insulis recenset Cæsar, nulli alii fuerunt, quàm qui à Plinio, nomine TOXANDRI, in litoralibus computantur, inter Batavos, Menapios, ac Morinos. Ad dicta Plinii verba ita contra me notat chorographus: *Quibus Plinii verbis quid aliud efficiatur, non video, nisi Toxandros statim à Scaldi oceanum & Menapios*

versus egisse; Menapios inquam, qui Mose & Rheno propiores tunc agebant. Fatetur intra Scaldim Mosamque coluisse ad oceanum Toxandros; Selandicas tamen tenuisse insulas, totâ eâ disceptatione negat. quæro igitur, quinam populi eas tunc incoluerint? nam præter Toxandros nulli heic ab auctoribus nominantur, nisi Batavi, Menapii & Morini, quorum tamen nullos ibi locare audet. nequidquàm igitur obloquitur. Cartos incoluisse, videat, quomodo nudâ vocabuli similitudine, quæ est in loco *Cats*, satis probare poterat, quomodo quidæ ratione alius, *Marsos Semnones, Saxones, Frisios, Theuringos*, Germanicas gentes ab Italiæ *Marsis*, Galliæ *Senonibus*, Asiæ *Sasonibus* ac *Phrygiis*, Thraciæ *Tyragetis* deduxerit. Menapios attigisse istos insulanos, disertè testatur Cæsar, loco prædicto. Morinis item fuisse finitimos, patet ex his verbis: *Quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi* 10
oceanofuerunt, in insulis sese occultaverunt. nam in Arduennam silvam fugerunt Nervii ad quos silva pertinuit: in continenteis paludes Menapii ac Morini; quorum eas fuisse, supra demonstratum est. Limiteis igitur ego statuo Toxandris, ab occasu solis æstivi, oceanum: à septentrione Mosæ antiquum alveum; quo à Batavis determinabantur; ut fusiis infra docebitur: ab ortu & meridie flumina & euripos, quibus dictæ Selandicæ Hollandicæque insulæ à proximâ continentem separantur. *In insulis sese occultaverunt, inquit Cæsar, quas æstus efficere consueverunt.* continens igitur fuit antea terra Selandia; nec nisi majoribus oceanis æstibus interfusa: id est, accessu maris fiebat insulæ; recessu iterum continens: quod, verbum *consueverunt*, disertè indicat. Sic & Diodorus lib. v, de Vecti & aliis inter Britanniam Galliamque insulis, sub Augusto imperatore scripsit: ἰθὺν δὲ ἡ συνβασιθῆ ἐστὶ τὰς ἀλλή- 20
σιον νῆσους, τὰς μετὰ τὴν κελύφην τῆς εὐρώπης ἐστὶν βρετανικῆς. καὶ ἰθὺν δὲ τὰς πλημυροὺς ἰσθμῶς & μετὰ τὴν πύλιν πλημυρῶν, νῆσους τοιαύτας καὶ τὰς ἀμωαντίες, ὑπερρεῖς τῆς θαλάσσης, καὶ πάλιν ἵππον ἀναζητανέλλης, ἰεωρῶν) χερρόνησος. hoc est: Peculiare autem quiddam accidit insulis hisce vicinis, quæ Europam Britanniamque interjacent. nam freta interjecto per æstus inundationem aquis oppleto insule apparent. decedente verò per reciprocationem mari, ingens loci spatium aquis defectum peninsularum speciem reddit. Sive igitur Diodorus, inter alias, Selandicas quoque intellexerit insulas, sin minus, eadem certè earum tunc fuit species. unde nunc etiam Vectis insulæ, & Selandicarum eadem est conditio. Huic tamen verbo *consueverunt* aduersari videntur alia Cæsaris verba comment. iv super Rheno amne perscripta: *Vbi oceano adpropinquat, in plureis diffusit partem, multis ingentibusque insulis effectis; quarum pars magna à feris barbarisque nationi-* 30
bus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovium avium vivere existimantur: multisque capitibus in oceanum insluit. His verbis insulas Selandicas, hisque proximas Hollandicas, ipsiusque Hollandiæ Geldriæque partem, quæ Batavorum fuit insula, intelligi, haud obscurum est. multas enim ingentisque aut insulas Rhenum efficere; quæ nullæ aliæ esse possunt. At unam solam Batavorum insulam effectisse flumen id Cæsaris ævo, *Vahals*que alveo & *Mosæ ostio* ab meridie terminatum fuisse, nec ultra quidquam ei in Selandicis insulis tributum; ex Plinio ac Tacito certis, ut possit monstrabitur, documentis colligas. Quid igitur ille multas? nec multas solum; sed ingentem? Non me fugit, jam dudum imperitiores quosdam veteris geographiæ historiæque verba hæc ad totam Hollandiam Geldriæque partem, quatenus *Isalâ* amne terminantur, & insulas Hollandiæ septentrionalis, Frisiæque, *Texel, Flieland,* 40
Schelling, Ameland, flectere; his maximè verbis ductos: *Ex quibus sunt, qui piscibus atque ovium avium vivere existimantur:* quod insulæ tribuunt, quæ vulgari vocabulo dicitur *Eyerland*, id est, *Ovorum terra.* At meminisse eos oportuit, multis annis post, quàm Cæsaris conscripti fuerunt commentarii, Drusum fossam Rhenum inter *Isalam*que amne duxisse; quâ tandem ista Hollandiæ Geldriæque pars Rheno, velut insula, inclusa fuit. Si igitur Drusus primum inclusit, qui somnare Cæsar potuit, Drusum id facturum; insulasque ibi fore, quarum una nunc *Eyerland* adpellatur? Respondere ad hæc voluit chorographus, Cæsaris hinc verbis præmissis: *Mosâ profluit ex monte Vosago, qui est in finibus Lingenum, & parte quadam Rheni receptâ, qua adpellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longius ab eo millibus passuum* 50
per sineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur; & ubi oceano adpropinquat, in plureis diffusit partes; multis ingentibusque insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovium avium vivere existimantur) multis capitibus in oceanum insluit. Quibus jam chorographus addit: *Notandum, bis in oceanum deduci Rhenum; primo à parte Vahalal cum Mosâ, atque inde à parte alterâ seorsim multis capitibus: ubique & insulas illas, & nationes ovium avium vicinatantes nominari.* Ecquid tu putas in descriptione Rheni primum illud divortium, quod est ad munimentum Schenkianum, Cæsarem voluisse præterire? Iam sanè magis incuriosum

curiosum eum facis, magisque supinum, quàm volueras. Ubi verò illa *multa* Rheni capita infra hoc divortium? ubi *multa* & *ingentes* insulæ? aut cur illa à posterioribus auctoribus, Melâ, Plinio, Tacito, & aliis, quorum temporibus jam dudum Romani has oras præsidii tenuerunt, non memorata? Nam cuncti aut duo tantùm, aut tria in universum ostia referunt; unum ipsius Rheni, alterum Mosæ, tertium Flevi, quod post Cæsaris ævum, accessit. Elices heic medii Rheni obrudis, nescio quos: maximè tamen Vectam. sed an tu ignoras, quam ob causam Drusus inter Rhenum & Isalam *novi & immenso operis* (teste Svetonio) egit fossam? nempe, uti lacum æstuarique Frisiorum ad Amisiam usque os navigare classibus posset. Si igitur Vecta jam Cæsaris ævo haud perinde modicus, ut à latissimo etiam

10 tunc medii Rheni alveo divortebatur; haud opus erat Druso *immense opere* novum parare meatum in tenui amni Isalâ. Infra Vectam si fuisse ais *multa* illa capita: operam ludit Corbulò in novâ fossâ xx circiter mill. pass. inter Rhenum Mosamque agendâ. de quâ quàm proba fit tua sententia, suo loco videbimus. Cæsaris supinam negligentiam & mirandam incuriam cum jam antea sæpè notaverim, sæpiusque infra notavero; tum heic maximè ex eo perspicitur, quòd Mosam potius dixerit Batavorum efficere insulam, quàm Rhenum; quum tamen ille ore tantùm suo eam attigerit, ut infra patebit. Atque equidem credo, non eum tantùm Batavorum agrum Cæsarem intellexisse, qui erat in insulâ Rheni: sed & eum, qui extra Rhenum, seu Vahalem: cuius totum latus meridionale claudebat Mosâ; ut infra ostendam. In his igitur, & innumeris aliis, quum tam enormiter erraverit, vel supinum egerit Cæsar: quid mirum, si Asinio apud Strabonem credamus, malè fecisse eum atque imperitè, dum Rheno plura duobus prodiderit capita. Nugæ igitur sunt illæ tuæ superiorumque scriptorum de insulâ ovorum, quæ vulgò dicitur *Eyerland*; nugæ, inquam, & mera historiarum antiquarum ignorantia. aliter Cæsar interpretandus erat, cumque ceteris auctoribus conciliandus. Conciliatio autem facilis est. res sic se habet. Primùm Cæsarem has parteis umquam ipsum adisse, haud usquam è commentariis ejus aliove scriptore ostenderis. non adisse sese, testatur ipse hoc verbo, *existimantur*. nam si ipse adisset, rem suis ipsius oculis compertam audaçter ac liquidò adfirmare potuisset, non verò vulgi opinione definire. Tabulam tamen habuisse videtur chorographicam, quâ Galliæ regiones descriptæ fuerunt. quâ inspectâ, quum crebris æstuariis Toxandrorum solum distinctum foret; quorum quædam Mosæ etiam jungebantur, Mosâ autem Vahali, Vahales Rheno: cuncta

30 ista æstuaria, Rheni alveos esse existimavit: per quos in parteis diffuere amnem, multisq; capitibus in oceanum influere dixit. Eodem autem errore, ex inspectione tabulæ chorographicæ hausto, Scaldis ostium ab Mosæ ostio non distinxit; sed, quum flumina hæc æstuariis inter se jungerentur, *Scaldem influere in Mosam* tradidit comment. vi. quod & ipsum miror chorographum istum pro Cæsare defendere haud conatum. Eodem item tabulæ chorographicæ errore Ptolemæus Mosæ ostium aliud statuit ab tertio Rheni ostio sive occidentali: quod verum ac unicum Mosæ est ostium: nec uspiam Mosam Rheno junxit. quidpe tabulam ejus, quâ Gallia describitur, si diligentius inspicias; alveum Mosæ descriptum deprehendas hoc tractu: A flumine, quod vulgò nunc *Dommel* adpellatur, juxta

40 vicum *Bochoven*, veteri Mosæ alveo. quem *à oude Mase* vulgò vocant, ad opidum usque *Gertrudenberg*: inde ripâ lævâ, quæ est ab hoc opido versùs occasum: mox euripo, vulgò *de rode Faert* dicto: dein alio euripo, vulgò *de Crammer*: mox item alio, vulgò *de Sype*, hinc tandem vero Scaldis nomine atque alveo, qui est inter insulas Selandiæ *Schouwen & Noort-Beverland*; atque inde inter dictam insulam *Schouwen & Walcheren*, ejusdem Scaldis alveo & ore, quod *Roompot* vulgò vocatur. Hac igitur ratione Mosæ nomen tradidit Scaldis ostio: Scaldis autem, quod illi *Tabuda* est, alveo, qui pars Scaldis nunc vulgò *de Honte* fluvius dicitur; & freto, quod est inter *Walcheren* insulam & proximam Flandriæ continentem. Eodem etiam errore tabulæ chorographicæ deceptus Plinius, Scaldis ostium idem cum Ptolemæo facere videtur: Scalde enim Morinos, ut antè ostensum, à Germanis Cisenianis, quorum extremi Toxandri, distinxit: Cæsar autem omneis istos insulanos à Morinorum nomine segregat. Sed Cæsari, qui primus Romanorum harum partium descriptionem Romanis vulgasse videtur, quamvis tabula geographica imposuerit, uti æstuaria à veris fluminum alveis discernere nequiverit: rectè tamen ac verè ab eo verbum hoc *confecerunt* scriptum puto: æstuarique illa, alternis oceani æstibus, modò repleta, modo vacua ejus tempestate fuisse judico; (id enim æstuaria propriè dicuntur; ita, uti vel pedibus transiri potuerint; quod de Vecti insulâ tradit Diodorus, loco supra dicto: namque id ni fuisset, nequidquam certè Cæsar Labienum, (quem ex Eburonibus in has parteis ad insequendos hosteis, huc sese occultantes, cum III legionibus miserat,) post septimum diem

ad Aduatucam, Eburonum castellum, redire iussisset. navibus quidpe, aut pontibus, quibus in insulas transiret, opus fuisset: qui tam exiguo temporis spatio complures parari nequibant; utique, quum haud modica praestitutorum dierum pars in itinere ultro citroque faciendo absumenda foret. At, post Caesarem, Tacitus quoque *æstuaria* hoc tractu recenset. cujus verba, annal. xi, hæc sunt: *Per idem tempus Chauci, nullâ diffensione domi, & morte Sanquini alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursum, duce Gannasco, qui natione Caninesas, auxiliaris, & diu meritis, post transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus dices & imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magnâ cum curâ, & mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaque habiles, per æstuaria & fossas adegit: lintribusque hostium depressis, & exturbato Gannasco, ubi presentia satis composita sunt, legiones, operum & laboris ignaras, populationibus letantes, veterem ad morem reduxit. Quæ verba de æstuariis atque fossis, ne quis ad Drusianam fossam, & lacum Flevum, qui vulgò nunc dicitur de Suyder-see, referat, moneo. aliud enim sunt æstuaria, aliud fossæ, aliud item fossæ, aliud fossa. Gannascus verò Gallorum maximè oram infestabat; quæ terminabatur medio Rheni alveo, Lugdunum Batavorum, quod vulgò Leyden, adluente; ut infra ostenderetur. Itaque uti quamproximo itinere Corbulo classem adversus Gannascum educeret; Rheni alveo medio (id, ne cui mirum videatur, quum tenuis nunc admodum sit, post explicabo) & Vahale quædam navigia; dein alia Mosæ ostio, alia æstuariis, ac fossis, quibus Toxandrorum solum, ut modò dictum, scissum erat, adegit: uti ita pluribus ex partibus dispersâ classe Gannascum circumveniret. Quas nam autem heic, inter tam crebras terrarum scissiones, auctor innuat fossas, haud facile dispectu est. verisimile tamen, quum incolæ adfiduis oceani æstibus scindi solum suum molestè ferrent; ei rei uti aliquâ ex parte obviarent, fossas passim egisse, quibus æstus exciperentur, ne agros, satui paratos, superfluerent. Hinc postea factum, uti oceanus Germanicus, quum in totum Germaniæ litus vehementius irrueret; facile etiam hoc solum latis atque altis fretis discerperet. id quod neque Caesaris neque Taciti temporibus factum: neque Plinii: qui nullas heic refert insulas; scilicet, quia nullæ dum veræ insulæ erant: sed continens terra, ut antè dictum, æstuariis distincta. Verùm obloquitur heic iterum malus ille malignusque chorographus, his verbis: *Quis non censeat potius Rheni æstuaria, in qua irrepisse Chaucos levibus navigiis Tacitus refert, Flevum, non Selandia æstuarium fuisse; Flevum dico 30 Chaucorum terris quamproximum, & facili ex Visurgi Amisidique & illis vicinis oris descensu obvium? Ideoque & Corbulonem intelligendum triremes alveo Rheni (nunc Isalam dicimus) in lacus & æstuarium se eo loci expandentis, naviumque ceteras, huic rei aptas atque habiles, per eadem æstuarium, & fossas adegisse, hostiumque tandem lintribus eum in modum depressis, de imperii & Galliarum orâ ac limite, qui, ut mox patebit, hic statuendus, exturbasse Gannascum? Hac plana hoc pacto, & perspicua existimo. Egregiè sanè: scilicet pueris in scholâ; non doctis viris. Æquus judicet lector, an satis sciens volensque malignum te mihi præbueris. Quam difertissimè auctor distingvit: triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaque habiles, per æstuarium & fossas adegisse Corbulonem. tu verò omneis eodem deducis. Auctor ait alveo Rheni & per æstuarium fossas triremes navetsque fuisse adactas; tu per Rhenum in æstuarium & fossas deducis: ibique vis Gannascum de imperii & Galliarum orâ ac limite exturbatum fuisse. de quo tuæ Galliæ limite quàm falsus falsum sequaris auctorem Junium, infra plurimis experiemur argumentis; si quid adhuc in commentario meo de Rheani tribus ostiis desideres. Ecquid verò te pudet, Batavos tuos, quorum gloriam contra obtræctationes meas defensurum te recepisti, heic imbelles adpellare? quorum virtute Romani, jam inde à Caesaris ævo, consequuti, quidquid ferè consequuti. Sed hoc non ausus es. maluisti igitur auctorem corrumpere; pro voce imbelles, scribens rebelles. At ubi tu legisti, Corbulonis seu Claudii tempore rebellasse Batavos? item, ubi divites eos fuisse cognovisti? Ludere nos pariter omneis voluisti. haud quidpe ignorasse te puto, Gallorum oram finitam fuisse Scaldis ostio; ut supra ostensum: reliquum Galliæ litus, inter Scaldem & Rhenum tenuisse 50 Germanos; & in his Batavos. Hæc sanè quanta sit malignitas, viderint alii.**

Ceterum *Toxandria* vocabulum citat Ortelius, in thesaurò suo, ex Plinio & Marcellino. ad Plinium quod attinet; falsò Ortelius apud hunc legendum id conjecit ex Marcellino. quidpe ipse Plinius nusquam nisi loco antè citato, neque gentis neque regionis Toxandrorum meminit. dicto autem loco gentem voluisse, non regionem, præcedens consequensque convincit oratio; ubi populorum totius Belgicæ refert nomina, non regionum. Apud Marcell. vocem *Toxandriam* reperio; vel, ut alia exemplaria habent, *Taxandriam*, quam sive librationum incuria corruerit, sive ipse sic perscripserit auctor; Toxandrorum terram

terram significare haud dubito. ac fortè in Plinio quoq; rectius legeris, TAXANDRI, nam hodiè que vicus Leodiaccensis agri, haud dubiè ab ejusdem gentis vocabulo dicitur *Tessenderloo*: & Londinii in regiæ bibliothecæ pervetusto exemplari manu scripto apud eundem Plinium legi ipsius gentis nomen *TEXANDRI*. Toxandriam, sive Taxandriam Marcellini, plerique geographorum hujus ævi interpretantur dictum vicum *Tessenderloo*, haud procul Demerâ amne & duobus opidis *Diest* ac *Siehenen* situm: ejusque vocabuli similitudine ducti, Toxandros Plinii hoc situ, in mediis, quos suprâ descripsi, Menapiorum finibus collocant. quâ in re neque Plinii neque Marcellini mentem satis adsequuntur. ille namque quo situ Toxandros suos locet, satis superque paullo antè demonstratum. hic verò

10 Taxandriam prope ripam Mosæ ponit. quod apertius uti pateat, ipsa auctoris verba pleniora in medium adducam. Lib. XVII, ubi Iulianum Cæsarem à Parisiis, adversus Germanos, citeriorem Rheni ripam obsidentis, expeditionem movisse narrat; *Quibus, inquit, paratis, petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consuetudo Saliis adpellavit: ausos olim in Romano solo, apud Taxandriam locum habitacula sibi figere prelicenter. Cui, cum Tungros venisset, occurrit legatio prædictorum, opinantium reperiri imperatorem etiam tum in hibernis; pacem sub hac lege præcedens, ut quiescentes eos, tamquam in suis, nec laceraret quisquam, nec vexaret. Hos legatos, negotio plenè digesto, oppositæque conditionum perplexitate, ut in iisdem tractibus moraturus, dum redeunt, muneratos absolvit. dictoque citius sequutus profectos, Servero duce misso, per ripam subito cunctos aggressus, tamquam fulminis turbo percussit: jamque precantes*

20 *potius, quam resistentes, in opportunam clementia partem, effectu victoria flexo, dedentes se, cum uxoribus liberisque suscepit.* Ripa hæc nulla alia, quam Mosæ amnis; ad quem tria munimenta, à Francis subversa, instaurasse Iulianum, post oppressos Saliis, continuo auctor subjungit. Saliis autem, Iuliani tempestate, Batavorum tenuisse insulam, auctor est Zosimus, lib. III; eandem, quam Marcellinus, de Iuliano ac Saliis historiam referens. unde etiam clariùs patet, ripam heic intellexisse Marcellinum Mosæ, non Demeræ, amnis longè à Batavorum insulâ distiti. De agris autem prope Taxandriam, Marcellinus memorat, quod de Batavorum insulâ Zosimus: non quia eadem regio; sed quia proxima. Saliis quidpe non modò insulam Batavorum occupaverant; sed etiam agros eorum extra insulam, inter Vahalem ac Mosam: mox etiam, transgressi Mosam, Menapiorum finibus, Batavis Tax-

30 andrisque conterminos, in ripâ Mosæ obsederant. unde eos trans Mosam eiecit Iulianus. Sed & ipsas tenuisse eos insulas Selandicas, disertè docet Eumenius; sic Constantium pægyrico alloquens: *Quamquam illa regio, divinis expeditionibus tuis, Cæsar, vindicata, atq; purgata, quas obliquis meatibus Scaldis inseruit, quamque divortio sui Rhenus amplectitur, penè (ut cum verbis periculo loquar) terra non est.* En quam heic aliam terram ad Scaldis & Rheni divortia ostiaque intelligas, nisi Bataviam cum Selandiâ? Nequidquam igitur heic etiam obloqueris, chorographicè. Offendi te his Marcellini verbis video, *apud Taxandriam locum habitacula sibi figere*: ac malle cum docto nescio quo viro legere *Toxandri locum*; quasi Marcellinus vernaculum gentis vocabulum *Tessenderloum* exprimere voluerit. Sed eares ne te turbet, quidpe Græcus homo Marcellinus, Latinæ elegantia hæc perinde (quod ipse fate-

40 tur in fine operis) gnatus, locum vocavit, Græcâ phrasi, quæ regio erat integra. sic Strabo quoque, lib. VI, de universo Bojohæmo loquens; *Eis δὲ, inquit, ἐκείνῳ τῷ πόντῳ ἀλλὰς τε μετὰ τὴν ἐκείνην πλείους, καὶ δὴ τὸς ὁμοειθέσις εὐπὰ Μαρκομάνους.* id est: *In quem locum ille (Maroboduus) cum alios complureis transtulit, tum populareis suos Marcomannos.* & postea de eadem regione: *ἦσαν δὲ καὶ Βοίας τῆς Ἐρμιώων θρυμὸν εἰκεῖν ἄλλοτερον τὸς ἢ Κίμβρους ὁρμήσαντες Ἰπὶ τῷ πόντῳ, ἠποκροσθέντες ὑπὸ τῷ Βοίῳ Ἰπὶ τῆς Ἰστροῦ καὶ Βελῶναι.* id est: *Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cimbricos, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulso, ad Istrum descendisse.* Sic & Aristoteles, *μετεωρολογικῶν* lib. I, omnem Germaniam adpellavit *τόπον*, in his verbis: *τῶν δὲ ἀλλῶν ποταμῶν οἱ πλείους πρὸς ἀριστερὸν ἐκ τῶν ὀρίων τῆς Ἐρμιώων ῥέουσι. πῶς τε ἢ καὶ πλείονα καὶ ὑψηλότερα ἐστὶ τῶν τῶν ἴστρον.* id est: *Ceterorum fluminum pleraque ad septentrionem profluunt, ex*

50 *Hercyniis jugis; quæ altitudine juxta & multitudine maxima circa hunc locum habentur.* Sic ipse Marcellinus infra, lib. XVII; *Vt lateret stationarios milites, fundam in Hiaspide (qui locus Tigridis fluentis adluitur) pretio haud magno mercatur.* Sed & ipse Romanorum princeps Iul. Cæsar omnem Helvetiam adpellavit locum, belli Gall. comment. I. *Noluit eum locum, inquit, unde Helvetii discesserant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum finibus transirent; & finitimi Gallie provincie Allobrogibusque essent.* Sic comment. II, Aduaticorum agros, in his verbis: *Aduatici erant ex Cimbris Tentonisque prognati: qui, quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum de-*

positis,

positis, custodia ex suis ac presidio vi millia hominum unâ reliquerunt. hi post eorum abitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, consensu eorum omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerunt. Sed auctoritatum exemplorumque hac de re satis.

TOXANDRI igitur dicti sunt Plinio populi, qui nunc Selandi, inque insulis Hollandi australes; & TAXANDRIA regio Marcellino, quæ nunc Selandia, cum dictis insulis Hollandiæ.

De cetero haud equidem dubito, quin prædictus vicus *Tessenderloo*, adpellationem è Taxandrorum nomine acceperit. id tamen quâ ratione, quum tam longè à dictis insulis sit diffitus, aut quando factum, juxtâ ego cum imperitissimis ignoro. Eâdem tamen ratione 10 factum videtur, ut & à Tungrorum haud dubiè vocabulo, eodem tractu cœnobium *Tongerloo* nomen acceperit, inter opida *Sichenen* & *Herentals*; item eodem nomine vicus, inter opida *Mafeyck* & *Bree*: item in Namurcensi comitatu, haud procul opido *Iemeppe*, vicus *Tongre*; & eodem vocabulo alius, in Hanoniâ apud opidum *Chievre*, à quibus locis omnibus longè abfuerunt præcùm Tungrorum fines. quamlongissimè verò à Vestofaliæ vico *Tongeloo*, ad Bercolam amnem. Nisi fortè suspicari libeat, à rerum quarumdam vocabulis, *tonger*, & *tessender*, simul populos olim, ac postmodum vicos, longinquioribus tractibus ab invicem diffitos, nomina traxisse: quemadmodum & opida Galliæ, *Nemetocerna*, *Nemetacum*, *Augustonemetum*, & Hispaniæ *Nemetobriga*, nomina ab eodem vocabulo, unâ cum Nemetibus Germanicâ natione, accepisse supra ostensum. Atque hæc de solo 20 Toxandrorum. De origine ipsius gentis incelebratâ nihil habeo quod memorem, nisi quod Germanos fuisse, è dicto Plinii cap. xvii, libri iv, constet. de rebus quoque gestis nihil, nisi quæ supra è Cæsare citavi: nempe à T. Labieno, Cæsaris legato, gentem perdomitam. Plinius, dicto capite, *Toxandros* tradit pluribus nominibus: videlicet, quia singulis insulis singula etiam nomina. alioquin gens una, in tam arcto terrarum spatio, in plura dividi genera haud facile potuit.

Opida neque tunc, neque multis sæculis post habuere. De Middelburgio & Flissingâ quod fertur, quasi hoc ab Ulyssæ, (*Vlissingen* quidpe incolis scribitur per *V* consonantem) oceanum pererrante, inque has partes delato; illud verò à Metello Celere, Galliæ proconsule, condita foret: delirantium nugæ anilesque sunt fabulæ. Flissingam non ab U- 30 llyssæ, sed ab lagenâ, quæ incolis dicitur *vlesse*, sive *flesse*, nomen accepisse, ipsa opidi testantur insignia. Middelburgio autem nomen dedit situs in mediterraneis, sive in medio reliquorum insulæ opidorum, quæ in litore sternuntur. unde rectius Latino ore vocabulum ejus formaveris MEDIOBURGIUM.

Castra autem Romanorum in his Toxandrorum insulis, post Cæsaris ævum, fuisse vehementer suspicor. Plinius, lib. iv, cap. xv, enumeratis Rhæni insulis; *Quæ sternuntur*, inquit, *inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in que effusus Rhænus, ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit.* Flevum ostium unde adpellatum fuerit, satis clarè infra patebit; nempe ab ipsis lacubus, & æstuariis, in quæ dispersebatur. Helium autem unde dictum, haud facile dispectu est. scrutari tamen lubeat. Idem esse, quod Mosæ 40 ostium, supra noravi; infraque fusiis demonstrabo. hoc Tacitus, insulam Batavorum quamcuratissimè & res circa gestas describens, numquam nisi *Mosæ os* adpellat. nec alibi *Helii* nomen reperitur, quàm apud Plinium. unde haud immeritò suspicari licet, non tam ipsius ostii id nomen fuisse; quam vici alicujus, sive castelli, juxtâ siti: à quo tamen ipsum os interdum cognominabatur, licet unum Mosæ vocabulum indicando sufficeret. Ad ipsum Rhæni nomen, id est, ad mediæ alvei os fuisse castra, item alia ad Flevum ostium & castellum cognomine, infra ostendetur. ad tertium igitur, id est, ad Mosæ os, itidem Romanorum fuisse castra si dixerim, haud ineptè fortassis conjecerim. quin firmare hanc videtur conjecturam Florus, lib. iv, cap. xii: ubi de Drusi in Germania bellis verba faciens, *In tutelam*, inquit, *provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam, per Al- 50 bim, per Vifurgim. nam per Rhæni ripam quinquaginta amplius castella direxit.* In superiore Mosæ ripâ haud perinde opus habuit; omnibus ibi Gallis pacatis, & dicto audientibus. in inferiori autem annis parte, quâ Germani incoluerunt Cisrhenani, contra ferocis Menapiorum Taxandrorumque nationes, item contra Frisiorum vicinitatem, uti satis tuta provincia Belgica foret, adeoque ipsa nimia Batavorum animositas in officio uti contineretur; miles præfidiarius imponendus erat. præfidiorum verò nullum commodius, nec aptius, quàm quod ostio amnis adpositum, quemadmodum ad ipsum Rhænum, ac Flevum, terram simul & mare defenderet. quod quum vocaretur HELIUM, ipsum quoque amnis os inde

os inde cognominatum est; quemadmodum à Flevo castello, *Flevum ostium*. Sed age; si fuisse heic præsidium, satis evici; alterutra ripa indicetur, quæ id sustinuit. In dextrâ ripâ, id est, in Batavorum insulâ, non fuisse, hinc colligo, quod auctor noster, historiar. lib. IV, ubi VI in insulâ castella ad Rhenum, à Caninefatibus, Frisiis, ac Batavis oppugnata tradit, de illo ad Mosam nullam facit mentionem. quod si hoc situ existisset, haud dubiè & oppugnatum fuisset à dictis populis, & à Tacito memoratum. *Lævæ* igitur ripæ, id est, Taxandrorum solo concedendum est; quo situ nunc *Briel* opidum in insulâ Hollandiæ, vulgò *Foren* dictâ, cernitur; aut paullo infra. quin & vicus, in ejusdem insulæ aversâ ripâ, *Helvoet*, IV millibus passuum ab dicto opido dissitus, cognomen inde traxisse videtur.

10 Hæc igitur de Selandicarum Hollandicarumque cis Mosam insularum antiquis incolis TAXANDRIS.

CAP. XXX.

De BATAVIS. ac primùm de origine eorum, & nomine. item de situ INSULÆ
BATAVORUM & longitudine ejus; sive de initio, ac fine.

TAXANDRIS atque Menapiis jungentur à septentrione BATAVI; extrema Gal-
liarum versùs septentrionem & orientem obsidentes, quâ oceanus ac Rhenus
annis Galliam Belgicam claudunt: gens omnium Germanici nominis cis Rhe-
num nobilissima atq; fortissima. Horum sedes variè variè descripserunt. & quam-
vis innumeri penè hoc in argumento laboraverint; tamen nemo satis rectè. etiam summæ
eruditionis ac præstantissimi ingenii viri, &, quod magis mirère, plerique Belgæ, imò Ba-
tavi, fœdè hallucinati sunt. Neque verò injuriâ. nam quum annalium suorum immanè
fabulosis historiis fidem nimis temerè tribuerent, atque supra veterum auctorum scripta
extollerent, opinionesque suas inde probare niterentur: necessariò à veritatis tramite
defectere eos oportebat. Hinc nobis summa cura maximusque labor relictus est; dum
pluribus heic, quàm in aliis populis, vera probare, falsa que refellere oporteat. Nec enim
disputationem hanc inenodatum transmittere licet; quia plurimum de Batavis, eorum-
que solo, apud veteres rerum auctores, maximè verò apud Tacitum, scripto proditum est.

30 Scripserat equidem Hadrianus Iunius, vir aliàs doctissimus, professione medicus, singu-
larem librum de antiquitate Bataviâ. sed quot, ac quantos, alienâ in scientiâ haud satis
peritus auctor, commiserit errores; commentario de Rheni alveis ostiisque ad eò manife-
stò superioribus annis demonstravi, uti eruditissimus atque optimus quisque summo cum
adplausu id opusculum prosequutus sit. Vnus tamen inventus est homo invidus atque ma-
levolus, sæpè supra memoratus chorographus, professione medicus simul ac philosophus;
qui tumultuarias quasdam disceptationes contra dictum commentarium Musis invitis in
lucem nuper protrusit: quibus me meaque omnia quamacerbissimè exagitat, sannisq; in-
dignissimis traducit. Cujus rei quam habuerit causam, quodque meum fuerit peccatum,
statim in ipsâ præfatione profiteretur. nempe quia ego homo exterus Hollando, vel, ut ipse
40 loquitur, *Germanus Batavo* (neque enim sciebat philosophus, Batavos & semper fuisse &
nunc esse Germanos) hunc de illustratâ Bataviâ *plausum eripere satagerim*. deinde privati e-
tiam odii nonnihil accesserat; quia errores ejus in antiquitatibus Amsterodamensibus,
de Menapiorum situ, & Salâ amne Straboni memorato, notaveram. Sed quid boni sani-
que in dictis disceptationibus præstiterit, magnâ ex parte supra perspectum est. reliqua
posthinc videbimus. Id mirari heic liceat, tantam placuisse, si non malignitatem, saltem
calliditatem homini, uti, quæ satis firma, satisque valida, nec refragabilia erant in commen-
tario meo argumenta, ea ne verbo quidem attigerit: quæ infirmissima, ea selecta, inani
verborum strepitu convellere conatus sit. Barbari sanè hoc erat ingenii, homineque me-
50 lioribus literis instructo minimè dignum, hominem exterum, licet meliora sentientem,
tamen ob peregrinam originem ferre non posse. Sed heus tu, quamvis malignus maximè
dissimules, & invidiam mihi apud incolas ubique conciliare labores; tamen tute scis, ne-
mini terram Batavam hætenus, ob illustratam antiquitatem, plus debere, quàm mihi u-
ni. nec tu, nisi per meum lumen, quidquam in eâ perspexisti. nam aut mecum erras; (er-
rores quidpe nonnullos in prædicto commentario agnosco; quos tu non intellexisti) aut, si
quid boni adfers, ipsis penè meis verbis citas. Doctiorem me, avitarumque antiquitatum
peritiorem te si monstrare voluisses, alia illa haud pauca, quæ me etiam antehac latue-
runt, quæque nunc demum secundis hisce curis addidi, investigare debuisses: non rectè à
me dictâ cavillari; verba & sententias per dolum dimidiatas, non integras allegare; aucto-
rumque